

Britten planden

Naar aanleiding van de met de Gouden Beer bekroonde film *'Bloody Sunday'* van Paul Greengrass, die inmiddels in de Nederlandse bioscopen te zien is, praatte Hans Valkhoff met enkele ooggetuigen van het Ierse bloedbad uit 1972. De werkelijkheid is vele malen schrijnender dan de officiële onderzoeksrapporten ons doen geloven.

Confrontatie in Williamstreet. Foto: William L. Rukeyser

Op zondag 30 januari 1972 opende het Britse leger in Derry, Noord-Ierland, zonder waarschuwing het vuur op een groepje demonstranten dat in de katholieke wijk stenen gooide naar de soldaten. De rest van de demonstranten was rechtsaf geslagen, op weg naar het podium in Free Derry Corner.

Ondertussen viel in William Street de eerste gewonde. De vijftienjarige Damien Donaghy was door een scherpschutter neergeschoten. Een oudere man, John Johnston, die hem te hulp kwam, werd in been en schouder geschoten en overleed enkele maanden later in het ziekenhuis.

De schietpartij was nog maar het begin van het bloedbad dat even later door de Britse paratroepen werd aangericht. Binnen een half uur vielen hierbij dertien doden en even zoveel gewonden. Allen ongewapende demonstranten, in koelen bloede neergeschoten terwijl ze zich overgaven, probeerden weg te vluchten, of anderen te hulp schoten. Bloody Sunday was een feit.

Schuld aan de IRA

Tekenend voor het Britse optreden die dag was het telefoongesprek tussen de Ierse premier Jack Lynch en de Britse premier Edward Heath, op de avond van Bloody Sunday:

Lynch: "Je hebt het slechte nieuws waarschijnlijk wel gehoord?"

Heath: "Het is erg slecht nieuws, ja."

Lynch: "Het lijkt erop dat een kritiek punt is

escaleren. Er is me verteld dat Britse troepen hebben opgetreden op een manier die men niet verwacht van een gedisciplineerd leger. En zoals u weet zijn er dertien doden gevallen en evenveel gewonden."

Heath: "Deze beschuldiging kan ik vanzelfsprekend niet accepteren. En ik wil graag duidelijk maken dat dit voortkomt uit een mars die tegen de wet indruist. De mensen die de mars onder deze omstandigheden hebben georganiseerd dragen daarom een zware verantwoordelijkheid voor iedere schade die is aangericht. Een zeer zware verantwoordelijkheid. Iedereen weet dat de IRA van zich zou laten horen."

Lynch: "Er is geen enkele indicatie dat de IRA heeft gereageerd voordat er schoten van Britse kant waren gelost. Het was een vreedzame mars tot het punt waarop..."

Heath: "Het was tegen de wet en het was provocerend."

Lynch: "Het is allemaal een gevolg van het Noord-Ierse bewind. Het komt allemaal voort uit..."

Heath: "Het komt voort uit het feit dat de IRA probeert het land over te nemen."

Paranoïde

„Het gesprek toont aan dat de Britse regering slecht op de hoogte was van de situatie in Noord-Ierland", zegt schrijver Eamon McCann, ooggetuige van het bloedbad en mensenrechtenactivist van het eerste uur. „Waar ter wereld de Britten ook de dienst uitmaken, ze hebben

is. De IRA was zeker niet de goedgeorganiseerde organisatie die de Britse regering tegenover zich meende te hebben. In Derry hadden ze hooguit een vijftigtal leden, Provisionals en Officials daarbij opgeteld."

Volgens McCann heeft iedere kolonisator een paranoïde kijk op de inheemse bevolking. „Inderdaad waren de katholieke wijken Bogside en Creggan zogenoemde no-go-areas geworden, maar dat betekent nog niet dat de IRA er een dominante rol speelde. Hun aandeel in Bloody Sunday was miniem. Natuurlijk waren IRA-leden aanwezig tijdens de mars - en de Officials hebben in de ontstane chaos inderdaad enkele schoten gelost - maar dat had geen enkele invloed op het dramatische verloop van de gebeurtenissen die dag."

„Soldaten openden zonder aanleiding het vuur", zegt ook Don Mullan, schrijver van het boek *Eyewitness Bloody Sunday* (Merlin 1997) dat voor de Britse regisseur Paul Greengrass de aanleiding was voor het maken van de zojuist in Nederland uitgekomen film *'Bloody Sunday'*, waarvan Don Mullan tevens coproducent is. Als vijftienjarige zag hij hoe zijn schoolvrienden voor zijn ogen werden neergeknald.

Mullan: „De rellen bij de barricade in William Street waren niks vergeleken met de geregelde aanvaringen tussen politie en bewoners. Als het leger niet had geschoten waren de rellen vanzelf opgehouden. Het was slechts een handjevol stenengooiers dat bij de barricades bleef rondhangen. En in tegenstelling tot wat het leger beweerde, hadden ze absoluut geen spijker- of benzinebommen bij zich, laat staan vuurwapens. De spijkerbommen die na afloop op het lichaam van de doodgeschoten Gerard Doneghey waren gevonden, had het leger zelf aangebracht."

Tribunaal

Tot op de dag van vandaag is er geen overtuigend bewijs voor het officiële Britse verhaal dat soldaten door de *hooligans* en IRA zijn aangevallen en bedolven raakten onder "een regen van bommen en geweervuur", zoals in het Widgery-rapport staat vermeld. Lord Widgery was in het voorjaar van 1972 de voorzitter van het tribunaal dat namens de regering een onderzoek naar de gebeurtenissen uitvoerde.

De eenduidige conclusie was dat het leger kordaat had opgetreden en louter uit zelfverdediging had geschoten. De schuld werd volledig in de schoenen geschoven van de reischoppers en het Ierse Republikeinse Leger (IRA) dat het vuur zou hebben geopend. Het

Bloody Sunday

legerofficiëren en soldaten en wijzigde desnoods verklaringen die niet in het verhaal pasten.

Lord Widgery vond het niet nodig om de vele ooggetuigen aan te horen, die zeer zeker een ander licht op zaak hadden geworpen. Op de vraag waarom in het vermeende vuurgevecht met de IRA aan de kant van het leger geen slachtoffers of gewonden waren gevallen, antwoordde Widgery, zelf een oud-militair, dat dit kwam door hun superieure training en uitvoering in het veld.

„Onmiddellijk na Bloody Sunday trad de Britse propagandamachine in werking”, zegt Don Mullan. „Schuld en onschuld werden omgedraaid. Het was haast alsof de persberichten al vantevoren waren geschreven; volledig volgens het Britse scenario dat er vanuit ging dat de Bogside bezaaid was met bommengooiers en scherpschutters van de IRA.”

Omdat het verwachte vuurgevecht met de IRA was uitgebleven, moest een passend verhaal worden gevonden voor de moord op veertien onschuldige burgers die demonstreerden voor de mensenrechten in hun stad.

Burgeroorlog

Met de mensenrechten was het beroerd gesteld in Noord-Ierland. Met name met de rechten van de katholieken die in 1968 in Derry in opstand waren gekomen tegen de door de protestanten gedomineerde gemeenteraad. Katholieken konden geen

huizen krijgen, geen werk vinden en werden zoveel mogelijk buiten het politieke en economische leven gehouden.

De Noord-Ierse Mensenrechtenvereniging NICRA probeerde katholieken en protestanten samen te brengen en eiste van de regering in Belfast de invoering van een democratisch kiesstelsel, een eerlijke woningdistributie, en het ontbinden van de oproerpolitie - de beruchte B-Specials die een ware terreur uitoefenden. Omdat vreedzame demonstraties systematisch werden beantwoord met hard politieoptreden begonnen bewoners van de katholieke arbeiderswijken barricades op te werpen.

In de Bogside ontstond een 'vrije enclave' die de geschiedenis inging als Free Derry. Maar daar kwamen eerst nog enkele veldslagen met de politie en de protestantse milities aan te pas, waarvan vooral de twee dagen durende Slag om de Bogside legendarisch is. Hoogte- en dieptepunten uit de strijd om een Vrij Derry zijn nog steeds in de levensgrote muurschilderingen op de gevels van de Bogside vereeuwigd. Daarop figureren iconen als Bernadette Devlin, Bobby Sands en Father Daly.

In 1969 sloeg in heel Noord-Ierland de vlam in de pan. In Belfast waren de rellen zonnig nog bloediger dan in Derry. In het zuid was het

land op de rand van een burgeroorlog. En om te voorkomen dat de Verenigde Naties onder aanvoering van de Ierse Republiek een vredesleger zouden sturen, besloten de Britten het eigen leger in te zetten. Noord-Ierland behoorde immers tot het grondgebied van het Verenigde Koninkrijk. Het leger moest in eerste instantie de katholieke bevolking beschermen tegen protestantse aanvallen die vaak plaatsvonden in samenwerking met de gevreesde Royal Ulster Constabulary, ofwel het Noord-Ierse poli-

tiekorps RUC.

Eamon McCann, destijds al actief in de mensenrechtenbeweging, erkent dat het leger door de katholieke gemeenschap werd verwelkomd. „Maar dat welkom was van korte duur toen bleek dat ze al gauw de rol van de RUC hadden overgenomen. Wij stonden voortdurend tegenover een muur van staatsgeweld!”

Daarbij was Bloody Sunday het trieste dieptepunt dat alle partijen bijna voorgoed uit elkaar zou drijven. In de jaren zeventig vielen door sektarisch geweld honderden slachtoffers. Pas in 1997 kwam het tot een staakt-het-vuren en een vredesverdrag, dat bekend staat als de Good Friday Agreement. Wat niet wil zeggen dat de 'troubles' over zijn.

Marteling

De directe aanleiding van de mensenrechtenmars op Bloody Sunday was het massale protest tegen de interneringswet, op grond waarvan 'terroristen' zomaar konden worden opgepakt en zonder vorm van proces werden opgesloten. Van de 1.981 mensen die in het begin van de jaren zeventig werden opgesloten waren er 1.874 katholiek en 107 protestant.

Oranjeaanhanger, Brian Faulkner, was dit de beste methode om de opkomst van de IRA tegen te houden. In het boek *The Troubles*, van de republikeinse historicus Tim Pat Coogan, lezen we hoe de internering een onderdeel was van een omvangrijke antikatholieke terreurcampagne onder de naam Operatie Demetrius. Britse legerofficiëren trainden leden van de veiligheidsdienst Special Branch in marteling en ondervraging volgens de vijf technieken: blinddoeken, slaap verstoren, voortdurende geluidsoverlast (white noise), water en brood, en langdurig rechtop staan met gespreide armen en benen tegen de muur.

De regering van de Ierse Republiek zou deze martelingszaken in 1976 voor het Europese Hof van de mensenrechten brengen. Verantwoordelijk voor de internering was generaal Robert Ford, die tevens een hoofdrol zou spelen op Bloody Sunday.

In het weekeinde voorafgaande Bloody Sunday maakten demonstranten bij het interneringskamp in Magilligan Strand in Derry reeds kennis met de Britse paratroepers die toen nog met rubber kogels schoten. Nobelprijswinnaar en vredesactivist, John Hume, beschuldigde de para's dan al van bruto geweld en terreur. En ondanks het demonstratieverbod besloten twintigduizend mensen een week later opnieuw te demonstreren tegen internering, aanhoudend staatsgeweld en het verbod op demonstratie.

De mensenrechtenmars zou van het katholieke Creggan via de Bogside en William Street naar de oude Guildhall voeren. Einddoel was dit gotische stadhuis, zetel van de protestantse macht. De organisatie deed er alles aan om de optocht vreedzaam te laten verlopen en had de route op advies van de politie gewijzigd. Niemand kon vermoeden dat men regelrecht in de val zou lopen. Zelfs de hoofdcommissaris van politie Frank Lagan niet, als we de verfilming van Greengrass mogen geloven.

Geplande operatie

Zowel Don Mullan als Eamon McCann denken dat het leger erop uit was de IRA uit de tent te

oproerkrakers in de Bogside een lesje te leren. De vrije enclaves waren het Verenigd Koninkrijk een doorn in het oog.

Generaal Robert Ford had aan brigadier MacLellan in Derry de opdracht gegeven om de orde in de wijk te herstellen. In een memo, drie weken voor Bloody Sunday, zei Ford dat het schieten op reischoppers daarbij niet moest worden uitgesloten. En het was Sir Ford die er in Londen op had aangedrongen betere geweren te sturen en om de speciale paratroepen naar Derry te brengen. De para's zouden worden ingezet bij een grootscheepse arrestatieoperatie van jonge reischoppers, aldus de generaal.

Tijdens zijn verhoor voor het onderzoekstribunaal, afgelopen oktober in Londen, beweerde de inmiddels 78-jarige Sir Robert Ford dat hij op Bloody Sunday slechts als waarnemer aanwezig was. Ofschoon de generaal bij de barricades in de Bogside is gesignaleerd, en gefilmd, deelde brigadier MacLellan volgens hem de bevelen uit. Uiteindelijk heeft MacLellan vanuit de controlekamer de para's de wijk ingestuurd.

De brigadier ontkent dit niet, maar zei in november voor hetzelfde tribunaal, dat de para's vervolgens op eigen houtje hadden gehandeld en zijn bevelen niet hadden opgevolgd. MacLellan: "Ik had nooit met het schieten ingestemd en kon de situatie niet meer overzien." In 1984 had MacLellan in een interview aangegeven dat de generaal hem vanuit het veld had opgedragen de para's in te zetten.

De zogenaamde arrestatieoperatie was volgens Don Mullan een alibi om de para's de rebelerende wijk in te sturen. „Ik ben ervan overtuigd dat Bloody Sunday nauwkeurig was gepland", zegt Mullan. Hij gelooft niet dat Ford slechts een waarnemer was. De generaal patrouilleerde zelf in de Bogside en was precies ter plekke waar de para's in legervoertuigen door de eerste barricade heen stormden.

Een journalist had hem tegen de soldaten horen roepen: "Vooruit, pak ze. Vooruit Para's!"

Fictie

Volgens McCann was Ford na afloop uiterst tevreden over het politie-optreden. Dit in tegenstelling tot brigadier MacLellan die Fords bevelen tandenknaarsend had opgevolgd – wat ook duidelijk naar voren komt in de film van Greengrass.

„En dit is een van de weinige dingen in de film die wél met de waarheid overeenkomen", zegt Eamon McCann. „Het was zeker geen normale arrestatie-operatie. Het was een frontale aanval op de Bogside! En generaal Ford speelde een veel grotere rol dan van Britse zijde wordt toegegeven. Als je een roedel rottweilers het kippenhok instuurt, kun je moeilijk zeggen dat de moordpartij niet gepland was."

McCann is duidelijk geen pleitbezorger van Greengrass's film waarin Don Mullan de priester speelt die voorafgaande aan de mars jongeren oproept geen geweld uit te lokken. „Iets wat in Derry nogal op de lachspieren heeft gewerkt", zegt McCann. „Te denken dat een tiener uit de Bogside zich iets van een priester zou hebben aangetrokken, is ronduit belachelijk."

McCann vindt *Bloody Sunday* een conventionele burgerlijke film die vasthoudt aan het Amerikaanse principe van helden en sterk

volgens het 'romantische' scenario van Greengrass. „In werkelijkheid was Bridget Bond de organisatrice van de mars", zegt McCann, „maar zij krijgt slechts een bijrol in de film omdat ze maar een gewone arbeidersvrouw was."

McCann vindt de documentaire-achtige stijl van de film nogal misleidend en zegt dat de persconferentie aan het eind van de film - waaraan hij zelf als personage deelneemt - nooit heeft plaatsgevonden. „De film is pure fictie. Zo ook de zogenaamde deal tussen de NICRA en de IRA die dag. Alsof iemand in de kroeg uit betrouwbare bron had vernomen dat de IRA die dag thuis zou blijven."

Duur onderzoek

In 1997 verzamelde Don Mullan de vele ooggetuigenverklaringen die onaangeroerd in een plastic zak in het Finucan-mensenrechten-centrum lagen te verkommeren. Samen met de families en nabestaanden, verenigd in de Bloody Sunday Trust, begon hij aan de lange juridische strijd tegen de officiële Britse versie van het bloedbad: de witwas versie zoals die in het Widgery-rapport was neergelegd.

Arrestatie in Bogside. Foto: William L. Rukeyser

De vaak aangrijpende ooggetuigenverslagen in Mullan's *Eyewitness* leiden tot een andere reconstructie van de gebeurtenissen: het ging wel degelijk om een moedwillige moordpartij op onschuldige burgers. Dit belangrijke boek werd daarna door de Ierse regering gebruikt als bron van een overheidsrapport waarmee Dublin er in Londen op aandrong om een nieuw onderzoek in te stellen.

En met succes, want dit resulteerde in 1998 in de oprichting van de Saville Inquiry, genoemd naar de voorzitter van het heropende gerechtelijk onderzoek, de Nieuw-Zeeuwse rechter Lord Saville. Inmiddels is het onderzoekstribunaal uitgegroeid tot een van de grootste en duurste mensenrechtzaken uit de Britse geschiedenis. Schattingen lopen op tot 300 miljoen euro tot en met het einde van de verhoren in 2003.

„Duur? Jazeker", zegt Eamon McCann, die alle verhoren in Londen bijwoont. „Het is natuurlijk schandalig dat sommige advocaten 3.000 euro per dag opstrijken, maar dat heeft verder niets met Bloody Sunday of Saville te maken. Het onderzoek is het geld zeker waard en heeft al ongelooflijk veel informatie opgeleverd. We krijgen een uitstekend inzicht in de werkwijze van het leger en de denkwijze van soldaten en officieren. We weten nu in elk geval zeker dat het leger niet met vredelievende bedoelingen naar de Boaside was gekomen."

distilleren. Wat Saville uiteindelijk concludeert is een ander verhaal. Persoonlijk ben ik niet zo geïnteresseerd in de conclusies van drie blanke rechters uit het Gemenebest. Waar ik vooral naar uitzie zijn de verhoren van de para's dit voorjaar. Het zal mij benieuwen of ze allemaal het bekende verhaal van hun officieren zullen volgen."

Een van de para's, bekend als soldaat 027, heeft voor het tribunaal al een tamelijk afwijkend geluid laten horen. Oktober vorig jaar vertelde hij dat veel van zijn collega's op Bloody Sunday volledig waren opgefokt en apetrots op hun wapenfeiten. Hij had het over onuitsprekbare daden waarvoor geen enkele rechtvaardiging mogelijk is.

Bovendien beweerde hij dat zijn verklaring destijds door Widgery werd vervalst. Toen hij in 1972 aan een advocaat vertelde wat hij had gezien was het antwoord: "maar dat kunnen we niet hebben, soldaat...". En zijn verslag werd door de legeradvocaat gewijzigd.

Tegenover het huidige tribunaal zei hij dat de soldaten de avond voor hun optreden werden klaargestoomd voor 'some kills'. Ze waren ervan overtuigd dat ze tegenover de IRA zouden

komen te staan en dat het op een flinke schietpartij zou uitlopen. "Ik zag (in de menigte) echter niemand met een wapen of met explosieven, dus ik vroeg me af waarop dan wel geschoten werd. Misschien had ik iets over het hoofd gezien?", zo verklaarde soldaat 027.

Racistische visie

Ook over de nasleep van Bloody Sunday heeft het onderzoek van Saville al de nodige inzichten verschaft. De onthulling van de geheime regeringsrapporten over "etnische zuivering" onderstreept volgens Eamon McCann andermaal de

minachting die de Engelsen hadden voor de leren, ware het protestant of katholiek.

Het plan was om in Noord-Ierland nieuwe grenzen te trekken tussen protestantse en katholieke gemeenschappen, net als in 1922. Vervolgens zouden honderdduizenden mensen gedeporteerd worden. Deze deportatieplannen zijn nooit uitgevoerd, maar ze wijzen op de algehele paniek die in 1972 was ontstaan, nadat de IRA de onderhandelingen had opgebroken en reageerde met een serie bomaanslagen in Belfast die aan elf mensen het leven kostte. Een nieuw bloedbad dat als Bloody Friday de geschiedenis inging.

Na Bloody Sunday stonden de zogenaamde Derry hooligans in de rij om zich bij de IRA aan te sluiten. „Het is duidelijk dat de IRA door Bloody Sunday de wind in de zeilen kreeg", zegt Eamon McCann. „En de Domesdayplannen van de Britse regering toonden eens te meer aan dat ze van de Ierse kwestie weinig begrepen hadden. Hun koloniale en racistische visie was gebaseerd op onwetendheid en superioriteitsgevoel. De Britten waren gewend om overal ter wereld grenzen te trekken en bevolkingsgroepen op te delen en te deporteren, dus waarom niet in Ierland. In de jaren zeventig handelden de Britse machthebbers nog steeds volgens deze koloniale denkrant. En dit geldt tot op de dag van vandaag, helaas."